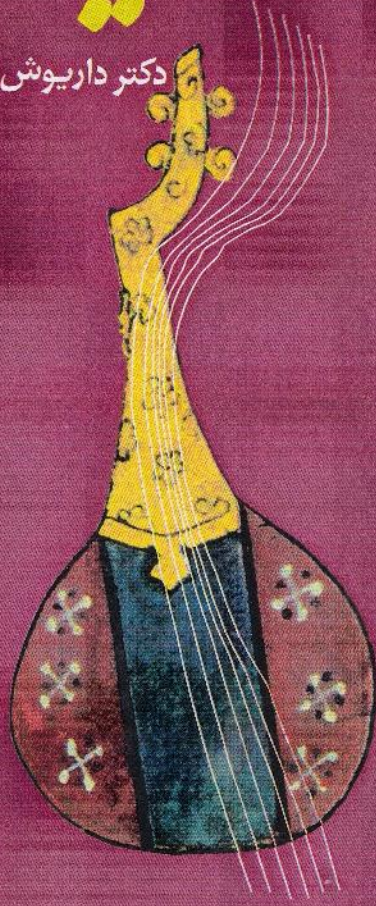

کتابت موسیقی

صد
گفتار
۵

هشت گفتار درباره موسیقی

دکتر داریوش صفوت

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

هشت گفتار درباره‌ی موسیقی ۵

داریوش صفوت

ویراستاران تخصصی: شادی جهرائی

امین پاشا صمدیان، علی شهر آشوب

ویراستار فنی: زهره زاهدی

صفحه‌آرا: معصومه اکبری

طراح جلد: علی بخشی

نوبت چاپ: سوم

تاریخ چاپ: ۱۴۰۰

تیراژ: ۱۰۰ جلد

قیمت: ۷۵۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۶۳۰-۵۱-۰

کلیه حقوق محفوظ است.

تهران، خیابان یوسف آباد، نبش خیابان دوازدهم،

پلاک ۴، طبقه سوم غربی

تلفن: ۶۶۴۸۸۱۸۰

araspub@gmail.com

مرکز پخش: ۶۶۴۰۴۵۳۲

فنتراپس

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

فهرست

- مقدمه‌ی ناشر ۹
- گفتار یکم / توضیحاتی درباره‌ی دستگاه ماهور ۱۳
- مقدمه‌ای درباره‌ی ساختار گام ماهور و فواصل آن ۱۳
- سابقه‌ی تاریخی ماهور ۱۸
- خصوصیات دستگاه ماهور ۱۹
- چند نکته‌ی پایانی ۲۱
- گفتار دوم / گفت‌وگویی درباره‌ی ردیف موسیقی ایرانی ۲۵
- گفتار سوم / فلسفه‌ورزی در عرصه‌ی موسیقی ۳۷
- گفتار چهارم / از موسیقی تا عرفان ۵۵
- گفتار پنجم / درباره‌ی عرفان ۹۳

۹۳	مشکل کثرت نوشته‌های عرفانی
۹۴	عرفان نظری و عملی
۹۵	رابطه‌ی طولی عرفان با معارف بشری
۹۵	تعریف عرفان
۹۶	اصول سه‌گانه‌ی عرفان
۹۷	روش (متد) کار عرفانی
۹۸	تأثیر موسیقی بر عرفان

گفتار ششم / جنبه‌های عرفانی موسیقی اصیل ایرانی ۱۰۱

۱۰۱	مقدمه
۱۰۴	موسیقی اصیل امروز ایران

خصوصیات موسیقی اصیل ایرانی ۱۰۷

۱۰۷	کمال
۱۱۱	آزادی
۱۱۱	الف) آزادی در وزن (ریتم)
۱۱۲	ب) آزادی در بدیهه‌پردازی
۱۱۴	تعادل
۱۱۷	نظام داخلی یا «ردیف»
۱۲۱	حال
۱۲۵	خصوصیات دیگر
۱۲۶	نتیجه یا اختتام

گفتار هفتم / معنویت و عرفان در موسیقی ایران (قسمت اول) ۱۲۹

۱۲۹	مقدمه‌ای کوتاه درباره‌ی معنویت

گفتار هشتم / معنویت و عرفان در موسیقی ایران (قسمت دوم) ۱۴۵

۱۴۵	مقدمه

ایرادات گرفته‌شده به موسیقی شرقی، به‌خصوص موسیقی ایرانی ۱۵۰

غم‌انگیز بودن ۱۵۰

تکراری بودن ۱۵۱

تک‌صدایی ۱۵۲

عمیق نبودن ۱۵۲

غیرعلمی بودن ۱۵۳

فراخ نبودن گستره‌ی موسیقی ایرانی ۱۵۳

پرسش و پاسخ ۱۵۶

گفتار یکم

توضیحاتی درباره‌ی دستگاه ماهور

عالم از ناله‌ی عشاق مبادا خالی که خوش‌آهنگ و فرخ‌بخش نوایی دارد
(حافظ)

مقدمه‌ای درباره‌ی ساختار گام ماهور و فواصل آن

دستگاه ماهور شادترین و طبیعی‌ترین دستگاه موسیقی ایران است. توضیح این مطلب نیاز به ذکر مقدماتی دارد. سخن را از ساختار گام دستگاه ماهور آغاز می‌کنیم. دایره‌ی (گام) دستگاه ماهور فقط از پرده و نیم‌پرده تشکیل می‌شود و در ساختار آن، فواصل متصل دیگر (مانند آنچه اصطلاحاً سه‌ربع پرده گفته می‌شود) وجود ندارد. دو نوع فاصله‌ی متصل «پرده» و «نیم‌پرده» را قدما «بُعدِ طنینی» و «بُعدِ بقیه» می‌نامیدند و با حروف اختصاری «ط» و «ب» نشان می‌دادند. لز آنجا که در این پژوهش ناچاریم نام نت‌ها را به روش قدما با حروف ابجد نشان بدهیم، لذا ابتدا نام‌گذاری نت‌ها بر طبق نظریه‌ی صفی‌الدین ارموی^۱ و نیز معادل سرروزی آنها را در جدول زیر ذکر می‌کنیم (شکل ۱). ولی باید توجه داشت که در

۱. مراغی، عبدالقادر غیبی، - ۸۳۸ ه.ق.، شرح ادوار صفی‌الدین ارموی، به اهتمام تقی بینش، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰، صص، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰.

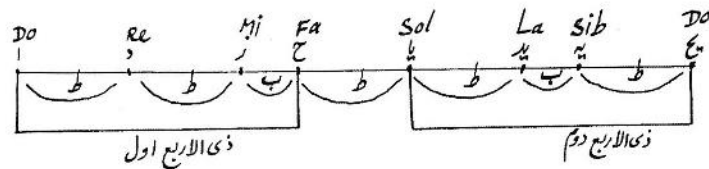
شکل ۱ جدول نام‌گذاری نتها در موسیقی قدیم و جدید ایران

نام نتها به روش امروزی			نام نتها به حروف ابجد		
اکتاو اول		اکتاو دوم		اکتاو سوم	
شماره	حروف ابجد	شماره	حروف ابجد	شماره	حروف ابجد
۱	ا	۱۸	یح	۳۵	له
۲	ب	۱۹	یط	۳۶	لو
۳	ج	۲۰	ک	۳۷	لز
۴	د	۲۱	کا	۳۸	لج
۵	ه	۲۲	کب	۳۹	لظ
۶	و	۲۳	کچ	۴۰	م
۷	ز	۲۴	کد	۴۱	ما
۸	ح	۲۵	که	۴۲	مب
۹	ط	۲۶	کو	۴۳	مج
۱۰	ی	۲۷	کز	۴۴	مد
۱۱	یا	۲۸	کج	۴۵	مه
۱۲	یب	۲۹	کط	۴۶	مو
۱۳	یح	۳۰	ل	۴۷	مز
۱۴	ید	۳۱	لا	۴۸	مخ
۱۵	یه	۳۲	لب	۴۹	مط
۱۶	یو	۳۳	لج	۵۰	ن
۱۷	یز	۳۴	لد	۵۱	نا
۱۸	یح	۳۵	له	۵۲	نب

تطبیق نام‌گذاری ابجدی (که بر اساس گام موسیقی قدیم ایران است)، با نام‌گذاری امروزی (که بر پایه‌ی گام تعدیل‌شده‌ی ۲۴ ربع پرده‌ای است) ضریب تقریب خاصی وجود دارد، که میزان دقیق آن روشن نشده است. تعیین میزان این تقریب همواره مورد

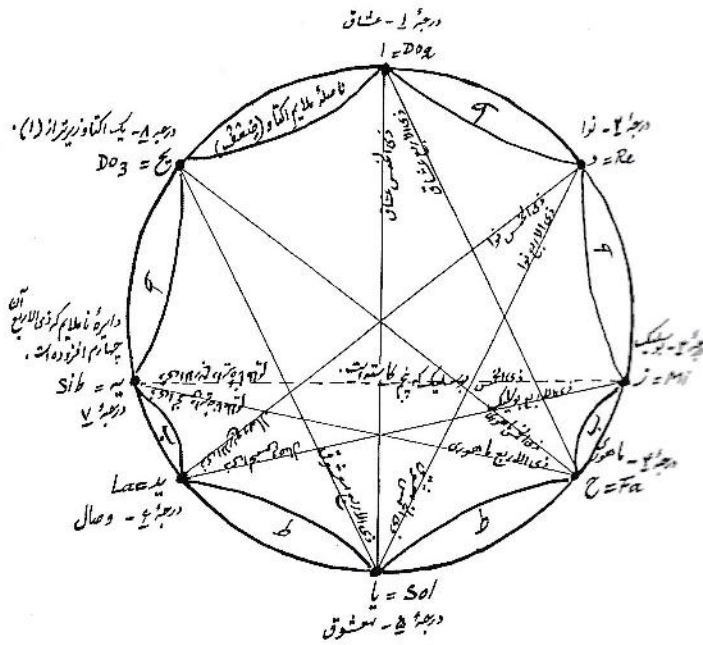
چهارم افزوده است، جزء مقامات ملایم به حساب نیامده و نام‌گذاری نشده است. نکته‌ی جالب اینکه سه نام از شش نام مزبور (عشاق و معشوق و وصال) مربوط به مراحل عشق روحانی است.

استاد حاتم عسکری در این مورد تعبیری بسیار لطیف و عارفانه دارد. وی معتقد است که مقام عشاق، اساس موسیقی ایران بوده و مهم‌ترین مقام موسیقی است. این مقام به تمام دستگاه‌ها راه دارد و به همین جهت هم نام آن را عشاق گذاشته‌اند، زیرا عشق و جاذبه، اساس خلقت است و قوام همه‌ی موجودات بسته به آن است. به قول خواجه‌ی لسان‌الغیب: «از صدای سخن عشق ندیدم خوش‌تر - یادگاری که در این گنبد دوار بماند». مقام ماهر هم در همین مقام عاشقان معنوی مندرج است. برای توضیح بیشتر لازم است ابتدا دایره‌ی عشاق را به شرح زیر رسم کنید (شکل ۳):

شکل ۳ مقام عشاق

اینک برای درک نحوه‌ی اشتقاق ۷ مقام از دایره‌ی مزبور، دایره‌ی عشاق را با تمام مشتقاتش به صورت کامل ترسیم می‌کنیم (شکل ۴):
توضیح: در موسیقی قدیم، اساس مقام‌ها، فاصله‌ی ذی‌الاربع بوده است، که حتماً باید چهارم درست $\frac{4}{3}$ باشد. ولی فاصله‌ی ذی‌الخمس (فاصله‌ی پنجم از مبدأ درجه‌ی ۱ گام) اگر پنجم درست نمی‌بود، اشکالی نداشت. چنانکه در بوسلیک (دایره‌ای که از درجه‌ی سوم شروع می‌شود)، ذی‌الخمس آن پنجم کاسته است، معیناً دایره‌ی ملایم محسوب می‌شده است. اما دایره‌ی ۷ (که از درجه‌ی هفتم گام شروع می‌شود)، چون ذی‌الاربع آن (از ۲ Sib تا ۳ Mi) چهارم افزوده است، دایره‌ی نامطبوع حساب می‌شده و به همین جهت نامی برای آن تعیین نکرده‌اند، گرچه ذی‌الخمس آن (از ۲ Sib تا ۳ Fa) پنجم درست است.

شکل ۴ دایره‌ی عشاق و شش مقام ملایم که از این دایره به دست می‌آید

برای درک بهتر ۷ مقام مزبور، فواصل آنها را در جدول زیر نشان می‌دهیم تا رابطه‌ی دقیق آنها به‌آسانی به دست آید (شکل ۵):

دایره نظام	وصال	معشوق	چنگ	مآخوری	نوا	عشاق
عشاق	ط	ط	ط	ط	ط	ط
نوا	ط	ط	ط	ط	ط	ط
چنگ	ط	ط	ط	ط	ط	ط
مآخوری	ط	ط	ط	ط	ط	ط
معشوق	ط	ط	ط	ط	ط	ط
وصال	ط	ط	ط	ط	ط	ط
درجه ۷ - معشوق	ط	ط	ط	ط	ط	ط
درجه ۸ - وصال	ط	ط	ط	ط	ط	ط
درجه ۹ - مآخوری	ط	ط	ط	ط	ط	ط
درجه ۱۰ - چنگ	ط	ط	ط	ط	ط	ط
درجه ۱۱ - نوا	ط	ط	ط	ط	ط	ط
درجه ۱۲ - عشاق	ط	ط	ط	ط	ط	ط

شکل ۵ جدول فواصل ۷ مقام مشتق از دایره‌ی عشاق

کتاب حاضر جلد پنجم از مجموعه‌ی «گفتارهایی درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی»، مجموعه‌ای از سخنرانی‌ها، مصاحبه‌ها و نوشته‌های دکتر داریوش صفوت است، که در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. رسالتی که دکتر صفوت از ابتدا در خود می‌دید، روشن کردن تعریف و تحدید موسیقی اصیل ایرانی بود. بحث این موضوع که چه اثر و خاصیتی از یک موسیقی باید ساطع شود و چه کمیت و کیفیتی داشته باشد تا روح و جوهر موسیقی اصیل ایرانی را مستقل سازد او این موسیقی را چون امانتی می‌دانست که باید از نژاد آلودگی‌ها حفظ کند و پاک به نسل‌های آینده تحویل دهد. تأکید او روی باطن موسیقی بود، نه بحث بر سر ردیف و گوشه و مضراب و تکنیک. بحث روی پدیده‌شناسی آن جوهر اصیل، که در قالب عناصر موسیقایی متجلی می‌شود. ورای آهنگ و موسیقی، تأکید دکتر صفوت روی موسیقی‌دان بود. زیرا باور داشت که اصالت موسیقی ایرانی از موسیقی‌دان است، نه از موسیقی. در نتیجه سخنرانی‌هایش حول این محور هستند که موسیقی‌دان ایرانی را با فلسفه‌ی ایزاری که برای شناخت خویش در دست دارد (موسیقی ایرانی) آشنا کنند، تا موسیقی‌دان بتواند استفاده‌ی درست از این ابزار کند. مانند یک دانشجوی جراحی که چاقویی که در دست دارد و تا با دانش جراحی آمیخته نشود، فایده‌ی خاص خود را پیدا نخواهد کرد...

در این مجموعه، ابتدا پژوهشی کوتاه در دستگاه ماهر و سپس توضیحاتی درباره‌ی ردیف را ملاحظه می‌فرمایید. زان‌س تا انتهای کتاب وارد عرفان می‌شویم و موسیقی و موسیقی‌دان را از دیدگاه عرفان ایرانی بررسی می‌کنیم. امید است دوست‌داران، کیفیت اثری را که دکتر صفوت در نظر داشت، از خلال لحن ساده و بی‌الایشش بیابند و یا خواندن این اثر، یا دیدگاه‌های این استاد و حکیم موسیقی ایرانی بیشتر آشنا شوند.

